

OB 14. ŠTEVILKI VRHNIŠKIH RAZGLEDOV

Zvezek našega zbornika, ki je pred nami, prinaša, tako kot večina zvezkov doslej, prispevke z raznih področij in raznih časovnih obdobij. Tokratni uvodni prispevek seže v prazgodovino. V njem sta avtorja Andrej Gaspari in Dimitrij Mlekuž pod naslovom **Gradišče na hribu Tičnica: prostor-sko vrednotenje osrednje prazgodovinske naselbine na Vrhniku** pripravila prostorski prikaz leta 2009 na Tičnici odkritih ostankov prazgodovinske utrjene naselbine. Slike, pridobljene z moderno metodo laserskega skeniranja (LIDAR), kažejo, da gre za gosto poseljeno akropolo na prostoru, ki meri s poznejšimi širitvami skoraj 5 ha. Glede na njeno lego in velikost gre skoraj brez dvoma za centralno naselbino na območju prazgodovinskega predhodnika rimskega Nauportusa, za naselbino keltskih Tavriskov. Pomembno odkritje je vneslo v raziskave vrhniškega prostora novo dinamiko, saj je med strokovnjaki že dolgo veljalo, da je za študij predrimске zgodovine našega ozemlja nujno potrebno odkriti keltsko Vrhniko. Obrambni nasip, ki obdaja vrh vzpetine, je še danes na terenu dobro viden in bo ob sprehodu po Tičnici njegovo sledenje za marsikoga zanimivo.

Za tem Janez Kos v članku **Prebivalstvo Verda, Bistre in Mirk sredi 19. stoletja** nadaljuje s pregledom prebivalstva na Vrhniškem po Statusih animarum. Kot vemo, je ta Popis duš vodila Cerkev, da bi spremljala versko življenje vernikov, a so v njih tudi drugi podatki. Zanimivi so npr. podatki o velikosti posesti, družinah, sorodstvu, migracijah prebivalstva idr. Na primer: v Verdu je bila takrat le ena cela kmetija, Kotnikova, 9 je bilo polovičnih, 14 tretjinskih, 6 četrtninskih. Toliko kot kmetij je bilo kajž, 30. Verdski gospodarji dekel in hlapcev niso imeli, imeli pa so jih posestniki na Mirkah in v Bistri. V Bistri, na posestvu bivšega samostana, so v letih 1835–1848 zamenjali kar 31 hlapcev in dekel, 3 vrtnarje, 3 kuharice in 12 drugih delavcev.

Cvetka Koderman natančno razišče **Cankarje v Veliki Ligojni**. Od 17. stoletja dalje sledi njihovim porokam in selitvam. Dva predstavnika Cankarjev se preselita na Vrhniko, ena cela družina v Ameriko, pri eni domačiji se ohrani Cankar kot domače ime. Popravek napačnega podatka o Cankarjih v Mali Ligojni odkrije možnost, da je bila Mrlakova kajža v Veliki Ligojni dom prednikov pisatelja Ivana Cankarja.

Olga Pivk je v prispevku **Mlini in žage na Vrhnškem** predstavila eno pomembnih dejavnosti in virov zaslužka na Vrhniki in okoliških krajih, (mline na Podlipščici je s soavtorjem predstavila že v 8. številki Vrhnških razgledov). Nekateri teh obratov so se sčasoma razvili v tovarne za izdelke iz lesa, usnjarno, destilarno, svečarno. Po drugi svetovni vojni so iz njih nastale IUUV, Droga, Žito. Danes nič od tega ni več, razen pekarnice, kot dela Žita. Ostajajo pa kot dediščina, ki priča o iznajdljivosti in prizadevanju nekdanjih prebivalcev, ki so v naravnih danostih poiskali način in sredstva za preživetje in napredek.

Nika Čelešnik nam pod naslovom **Muzejska dejavnost na Vrhniki sredi 30. let 20. stoletja** prikaže dogajanje ob izkopavanju rimskega Nauportusa na Dolgih njivah na Vrhniki, ki jih je v letih 1934 in 1936 vodil arheolog dr. Walter Schmid. Vrhnikičani so želeli, da bi dragocene izkopanine ostale na Vrhniki, kjer bi ustanovili muzej. Ob sodelovanju strokovnjakov, zlasti Marijana Marolta in podpori župana Stanka Hočevarja, so ustanovili Muzejsko društvo, za muzejsko zbirko je župan odstopil prostor in prof. Schmid in Marijan Marolt sta v njem namestila izkopane predmete. Ustanovitvi društva in muzeja pa je ostro nasprotoval direktor Narodnega muzeja v Ljubljani dr. Josip Mal. Od obetajoče zamisli ni ostalo ničesar. Predmete so po drugi svetovni vojni odpeljali v Ljubljano v Narodni muzej.

Aleksandra Serše je pripravila III. del prispevka **Vrhnška šola skozi čas**, ki zajema obdobje od leta 1900 do konca prve svetovne vojne. V tem času Vrhnika dobi šestrazrednico in novo sodobno šolsko poslopje. Tudi nekateri okoliški kraji dobe v tem času svoje šole. Prva svetovna vojna prinese vrsto težav. Vrhnika je vpletena bolj kot kateri drugi kraj na Kranjskem. Skoznjjo se

valijo trume vojakov, ranjencev, invalidov, bolnikov, ujetnikov in beguncev. Po vojni je ustanovljena nova država. Avtorica piše o učiteljih, menjavah šolskih obveznosti, o boleznih, dobrotnikih šole in dr.

Tatjana Hojan za tem nadaljuje s prikazi življenja in dela vrhnških učiteljev. Tokrat predstavlja učiteljici **Marijo Arrigler** in **Eleonoro Krkoč Križman** ter učitelja in šolskega upravitelja **Gregorja Novaka** in učiteljico in šolsko upraviteljico **Marijo Petkovšek**. Francka Zalaznik pa v zapisu **Moji spomini na šolo** pripoveduje, kako je v letih 1927–1936 doživljala šolo, ko je bila učenka Marije Petkovšek in Gregorja Novaka.

Ob njegovi osemdesetletnici, ki bi jo praznoval leta 2013, smo v zborniku za tem predstavili **akademskega kiparja in slikarja Toneta Lapajneto (1933–2011)**, in sicer predvsem s slikami, izdelanimi z njegovo novo tehniko slikanja z barjansko zemljo.

Katarina Oblak Brown nato objavlja **Nove podatke o življenju in delu geologa Janeza Petkovška (1853–1941)** iz Bevk. Z njimi dopolnjuje prikaz, ki ga je o znanstveniku in dobrotniku objavila v 11. številki zbornika Vrhnški razgledi.

Zdenek Mohar opiše življenjsko pot vrhnškega **sodnika dr. Franca Moharja**, roj. 1893 v Loškem Potoku. Franc Mohar je bil kot študent na Dunaju leta 1914 mobiliziran v avstrijsko vojsko. Še isto leto je bil od Rusov zajet in poslan v Sibirijo. Pridružil se je češkemu legionarjem in se z njimi prebijal skozi Sibirijo. Po vojni je v Pragi končal študij prava, doktoriral, se poročil in se z ženo vrnil v Slovenijo. Bil je sodnik v Ljubljani, Ložu in na Vrhniki. Na Vrhniki je sezidal hišo, se upokojil. Ves čas pa je ohranil živ stik z rodnim Loškim Potokom.

Katja Istenič pa objavlja intervju: **Đorđe Nikolčić – eden od malih ljudi Industrije usnja Vrhnika, brez katerih Industrija ne bi bila to, kar je bila.** Đorđe Nikolčić (1930–2012) pripoveduje pretresljivo življenjsko zgodbo vojne sirote, ki po težkih preizkušnjah na poti iz rodne Bosne svoj dom najde v Sloveniji.

Prispevek Nataše Bregant Možina: **15 let delovanja JSKD, območne izpostave Vrhnika**, podaja zgodovinski pregled povezovanja v okviru ljubiteljskega kulturnega delovanja do ustanovitve Javnega sklada, njegovo ustanovitev, ustanovitev izpostave na Vrhniku in njen program, dejavnosti, financiranje. Oriše tudi vlogo te izpostave, ki jo sama spremlja in vodi.

Tatjana Oblak Milčinski: **Po cel Verhenki luči ni ... Pesmi, ki so jih nekoč poznali na Vrhniku in okolici.** V svojem prispevku je avtorica zbrala pesmi po objavljenih zbirkah dr. Karla Štreklja, Cankarjeve založbe in Slovenske matice. Marsikatera teh pesmi nam bo obudila prijetne spomine na pripovedovanje naših babic. »Dodana vrednost« prispevka pa so ilustracije. Leta 1913, ko so izhajali snopiči Štrekljeve zbirke, je sli-

kar Hinko Smrekar izdal serijo šestih razglednic s tematiko slovenskih narodnih pesmi. Smrekarjeve umetnine – doslej neobjavljene – je našla pri zbirateljih. Največ na Vrhniku.

Janez Stanovnik je **Poročilo o političnih razmerah na Vrhniku avgusta 1943** napisal neposredno po obisku Vrhnike, kamor ga je poslal Izvršni odbor Osvobodilne fronte pred kapitulacijo Italije. Tu je doživel vkorakanje Nemcev 26. avgusta 1943. Njihove kolone je od blizu opazoval. Poleg ocene števila in sestava nemške okupatorske vojske podaja sliko tedanje vojaške situacije v Vrhniškem okrožju. Govori tudi o britanski poslanici Slovencem, ki so jo kot letak tedaj trosila zavezniška letala. Zavezniški letak objavljamo kot ilustracijo.

Gašper Tominc je pripravil **Vrhniško kroniko za leto 2013**. Na koncu pa sledi še **Poročilo o delu Muzejskega društva v letu 2012**, podano na občnem zboru društva maja 2013.

Vsem, ki so prispevali k pripravi in izidu tega zbornika, se iskreno zahvaljujem.

Marija Oblak Čarni, urednica
Na Vrhniku, aprila 2014